

FUTBOLCHILARNI SARALAB OLIHNING ILMIY-NAZARIY TAHLILI

Igamberdiyev Obidjon Rubdulla o'g'li

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti

Futbol nazariyasi va uslubiyati kafedrası dotsenti v.b.

obidjoni117@gmail.com<https://doi.org/10.5281/zenodo.17048841>

Annotatsiya. Maqolada futbolchilarni tanlab olish va saralash muammosining o'rganilganligi, mavjud muammolari va ularni qanday hal qilish yo'llari muhokama qilingan.

Futbolda saralab olish bo'yicha olib borilgan ishlarni dolzarbligi, bugungi kunda futbolchilarni saralab olish va tayyorlashda amalga oshirilishi lozim bo'lgan tadqiqotlar bo'yicha xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: Saralab olish, taqqoslash, empirik usul, jismoniy va ruhiy zahiralar, fiziologik omillar, tavsifiy usullar, kompleks usul.

Аннотация. В статье рассматривается проблема отбора и квалификации игроков, рассматриваются существующие проблемы и пути их решения.

Обосновывается актуальность проводимых работ по отбору в футболе, а также даются выводы о необходимых исследованиях в области отбора и подготовки игроков на современном этапе.

Ключевые слова: Отбор, сравнение, эмпирический метод, физические и психические резервы, физиологические факторы, описательные методы, комплексный метод.

Annotation. The article examines the problem of selection and qualification of players, considers existing problems and ways to solve them. The relevance of the work carried out on selection in football is substantiated, and conclusions are given on the necessary research in the field of selection and training of players at the present stage.

Keywords: Selection, comparison, empirical method, physical and mental reserves, physiological factors, descriptive methods, complex method.

Dolzarbligi. Bugungi kunga kelib yurtimizda yoshlarni ommaviy va professional sport bilan shug'ullantirish, shu orqali aholi salomatligini yaxshilash, millat genofondini mustaxkamlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Shuningdek, futbol bilan shug'ullanish uchun yetarli shart-sharoitlarni yaratish, uzoq yillarga mo'ljallangan istiqbolli reja va dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish, terma jamoalar va professional futbol klublari uchun sifatli sport zaxirasini yaratish, iqtidorli futbolchilarni aniqlash, tanlash va saralash (seleksiya) tizimini joriy qilish bo'yicha keng qamrovli ishlarni amalga oshirilmoqda.

Oxirgi yillarda futbol bo'yicha chiqarilayotgan farmon va qarorlarning deyarli barchasini birinchi xatboshisi futbolchilarni tanlab olish va saralash bilan boshlanmoqda. Bu shundan dalolatki, saralab olish borasida hali aytarli ishlar qilinmagan. Shuningdek, futbolchilarni saralab olish – mamlakatimiz futbolini rivojlantirish uchun kechiktirib bo'lmaz darajada dolzarb masaladir. Futbol – eng ommabop va qiziqarli sport turlaridan biridir. Futbolchilarni yuqori saviyada tayyorlash mutaxassislar oldida turgan ulkan vazifa bo'lish bilan birga futbol ixlosmandlarini ham befarq qoldirmaydi desak mubolag'a bo'lmaydi. Mamlakatimizda futbolning ommaviyligini yanada oshirish, istiqbolli va iqtidorli futbolchilarni tanlash hamda professional darajada tayyorlashning yangi tizimini yo'lga qo'yish, trener va hakamlarni xalqaro

talablar asosida tayyorlash va mahoratini yuksaltirish kabi asosiy yo'nalishlarni belgilab bergan 2023-yilning 7-aprelida qabul qilingan "Ommaviy va professional futbolni har tomonlama rivojlantirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-115-sonli Qarorida yoshlarni futbolga qiziqishini oshirish, bu boradagi targ'ibot ishlarini yanada kuchaytirish, ularning futbol bilan shug'ullanishi uchun yetarli shart-sharoitlarni yaratish, uzoq yillarga mo'ljallangan istiqbolli reja va dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish, terma jamoalar va professional futbol klublari uchun sifatli sport zaxirasini yaratish, iqtidorli futbolchilarni aniqlash, tanlash va saralash (seleksiya) ning raqamlashtirilgan tizimini joriy qilish, futbolchilarni tayyorlash bo'yicha o'quv-uslubiy qo'llanmalar ishlab chiqish, yuqori iqtidorga ega bo'lgan yosh futbolchilarni saralab olish (seleksiya) tizimini yo'lga qo'yish, bolalar va o'smirlarda futbol bilan shug'ullanish qobiliyatini erta aniqlash va ularda futbolga bo'lgan barqaror qiziqishni rivojlantirish, futbol mashg'ulotlarini o'tkazish uchun malakali trenerlar tarkibini tanlash, o'quv-tarbiya tizimini tashkil etishning eng yangi usullarini qo'llagan holda sport zaxirasi va yuqori mahoratli futbolchilar tayyorlash yuzasidan o'quv-mashq jarayonini yo'lga qo'yish bo'yicha keng qamrovli ishlarni amalga oshirish lozimligi belgilab berilgan [1,2,3].

Yuqori iqtidorga ega bo'lgan yosh futbolchilarni tanlash, saralab olish (seleksiya) tizimi va futbol infratuzilmasini yanada rivojlantirish, futbol bo'yicha sport maktablari faoliyatini yangi bosqichga ko'tarish kabi masalalar dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Professional sportchilar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish maqsadida yuqori iqtidorga ega bo'lgan yosh futbolchilarni tanlash va saralab olish (seleksiya) tizimini tubdan takomillashtirish, ularni bosqichma-bosqich professional tayyorgarlikdan o'tkazib borish orqali futboli rivojlanayotgan davlatlarning yetakchi klublariga "futbolchilar eksporti" ni amalga oshirish tizimini yo'lga qo'yishni davlatimiz rahbari tomonidan qabul qilingan qarorlarda ham o'z aksini topganligi futbolda tanlab olish va saralash tizimining yuqori darajada emasligi, sohaga yangi qarashlar va ishlanmalarni kiritishga muhtojligini isbotlab bermoqda [4,15,22,25,28].

Futbol amaliyotining tarkibiy qismlarini tahlil qilishimiz natijasida unda diagnostikaning ilmiy asoslangan sistemasi hamda yosh futbolchi kelajagini aniqlash masalalari ko'rsatib o'tilmagani aniqlandi. Ayni vaqtda tanlab olish va saralash, pedagogik nazorat va o'yinchilarni o'rgatish jarayonlari doimo takomillashib boradi. O'rganilgan adabiyotlardan shu ma'lum bo'ldiki, futbol sohasida tanlab olish va saralashning uchta turi ishlatiladi:

1. Bolalarni ularda futbolga qiziqish endi boshlanib kelayotgan paytdanoq birin-ketin tanlab olinaveradi. Tanlab olish usullari takomillashtirish va mashg'ulotning oddiy sharoitlari davrida va uyushmagan holda o'yinlar o'ynash davrida boshlanadi. Bunda futbolga ishqibozlik va yaxshi o'ynash hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. O'yinchi qanchalik yaxshi o'ynasa, uning futbolga bo'lgan havasi shunchalik ortadi va aksincha. Tanlab olishda yosh futbolchilarning yutuqlari bir-birlariga taqqoslab ko'riladi, keyinchalik ularning xarakteristikalarini mashhur futbolchilar xarakteristikalarini bilan solishtiriladi. Shunday bo'ladiki, o'smirlar tayyorgarlikning ba'zi jihatlarida orqada qoladilar, lekin bu ularning yaxshi o'yin ko'rsatishlariga to'sqinlik qilmaydi. Ular o'zlari uchun ta'bir joiz bo'lsa, kompensatsion omil yaratadilar. Masalan, shunday o'yinchilar borki, ular o'zlari sekin yugursalarda yoki kam harakat qilsalarda o'yinning borishini juda yaxshi sezadilar va o'z vaqtida to'pni aniq oshirib boradilar.

2. Empirik tanlab olish – bu murabbiylar tomonidan tajriba asosida tanlab olishning eng ko'p qo'llaniladigan turi. Bu yerda gap pedagogik tadqiqotni belgilash (yoki ekspert baho) haqida boradi. Tajriba ko'p jihatdan shundan iboratki, murabbiy ma'lum bir o'yinchini "bebaho model" bilan taqqoslab ko'radi.

Bu model ehtimol bo'lasligi mumkin, balki u jahonga mashhur o'yinchidir. Tajriba sifati murabbiyning bilimi va tajribasiga, uning "bebaho model" ni tushunishiga bog'liq. Birinchi o'rinda futbolchining hatti-harakatidan kelib chiqadigan umumiy taassurotlar turadi. Ko'pgina trenerlar talantlarni tanlab olish qobiliyatiga ega bo'ladilar, ular asosan o'yinchilarni shu yo'l bilan tanlab oladilar.

Tajriba yordamida o'yinchining eng yaxshi tomonlarini aniqlab olish mumkin, lekin oldindan biror narsa deyish qiyin bo'ladi. O'smirlar jamoalarida a'lo o'yin ko'rsatgan o'yinchilar katta futbolga o'tganlaridan so'ng o'rtacha o'yinchi bo'lib qolganliklari va aksincha, avval o'rtacha o'yinchi keyinchalik a'lo darajadagi futbolchiga aylanganligi haqida misollar ko'p.

O'yinchini tajribaga asoslanib tanlab olishda ham hatoliklar bo'lishi mumkin.

O'yinchilarni tanlab olishda an'anaga ko'ra jismoniy sifatlar va to'pni olib yurish texikasiga katta e'tibor beriladi, o'yin davomida fikrlash esa keyingi rejada qolib ketadi.

Murabbiy ko'pincha o'yinda fikrlashni futbolchining taktik mahoratiga qarab baholaydi, tanlab olishning eng asosiy davri yosh bo'lgan va hali mahorat yetishmagan vaqtga to'g'ri keladi. Bunday holatda o'yindagi fikrlashning o'sib borishini aniqlash qiyindir. Lekin taktik mahorat oshib borgan taqdirda ham o'yin davomidagi fikrlashni baholab bo'lmaydi, chunki taktik mahorat yaxshi o'yin harakatlaridan kelib chiqadi, o'yin harakatlari esa ko'plab faktorlarga egadir.

3. Kompleks tanlab olish – bunda murabbiy, shifokor va psixolog ishtirok etishi ko'zda tutiladi. Ko'plab tadqiqot ishlari va testlarni tahlil qilish natijasida biz yosh talantlarning kelajakda o'sishi haqida aniq fikr ayta olamiz. Futbolchilarning sport mashg'ulotlarini yaxshi o'tkazishi ko'p jihatdan ular tayyorgarligining o'sishini to'g'ri nazorat qilib borish bilan bog'liqdir. Keyingi yillarda sportchilarning qanday tayyorgarlik ko'rayotganliklarini kuzatish metodikasiga katta ahamiyat berilmoqda. Murabbiy nazorat tizimiga mashg'ulotlarning eng kerakli tomonlarini kiritadi, ba'zi vaqtlarda u buning uchun maxsus qo'shimcha jihozlardan ham foydalanadi. Ko'p hollarda nazorat sinovlari va testlardan foydalaniladi. Pedagogik nazorat tezkorlik sifatleri, kuch, umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarlik, koordinatsion qobiliyatlar, texnik usullarni egallash va boshqalarning o'sishini o'zichiga oladi [6,8,9,20, 24,26,30,31].

Bir necha o'yinlar davomida pedagogik kuzatishlar olib borish tanlab olishning asosiy metodlaridan biri hisoblanadi. Bu metodika orqali faqat texnika va taktika ko'rsatkichlari hisobga olinadi, jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlariga esa e'tibor berilmaydi. Bundan tashqari, pedagogik kuzatishlar ko'rsatkichlari ko'pgina hollarda shartli hisoblanadi, chunki u sportchini ma'lum sharoitlarda, tekshiruvchining o'zi ishtirok etayotgan jamoa tarkibi hamda raqib jamoa tarkiblari chegaralanib qo'yishini xarakterlaydi. Tanlab olishning boshqa metodi bo'yicha murabbiylar sportchilarga anketalar tuzadilar. Informatsiyaning nisbatan ko'p bo'lishidan qat'i nazar, bu metod ancha-muncha kamchiliklarga ega. Bu sub'yektiv xarakterdadir. Bu sub'yektivlik murabbiyning o'z shogirdini tarbiyalashda, ayniqsa "o'zi yaxshi ko'rgan" o'quvchisiga e'tibor berishida seziladi. Murabbiy baholaydigan vaziyatlardagi boshqa bir sub'yektivlik o'sha murabbiyning shaxsiy holatiga, uning ish tajribasiga hozirgi zamon futboli holatini to'g'ri va chuqur tushunishiga bog'liqdir [7,8,10,11,13,16,18,21,26,29,32].

Ba'zi tadqiqotchilar qobiliyatlar umumiy tayyorgarlik va jismoniy rivojlanishga bog'liq emasligini ta'kidlashadi. Ushbu qoida bolalarning sportdagi qobiliyatlarini o'rganish uchun katta uslubiy ahamiyatga ega. Harakat qobiliyatlarining paydo bo'lish xususiyatini, ya'ni irsiyat bilan yoki hayot davomida orttirib olingan omillar bilan qay darajada bog'liqligini bilish muhim.

Egizak usuli yordamida genetik omillarga bog'liqlik bo'yicha ustunlik morfologik belgilarga tegishli ekanligi isbotlangan bo'lib, ayniqsa bu tananing bo'ylama o'lchamlari, bo'g'imlardagi harakatchanlik, mushaklar nisbiy kuchi, tezkorlikning barcha ko'rinishlari, maksimal kislorod iste'moli ko'rsatkichlari va boshqalarga taalluqlidir [8,9,12,14].

V. K. Balsevich sportga yo'naltirish muammosini o'rganib chiqib, turli sport turlariga bo'lgan qobiliyatlarni baholashning eng samarali yo'li, bu yetarlicha uzoq muddatli kuzatuvlar natijasida amalga oshirilishi mumkin, degan xulosaga kelgan. Boshqacha aytganda, sport turini tanlashning uzoq muddatli jarayoni davomida, ya'ni hayotning turli davrlarida qiziqish yo'nalishini aniqlashtirish va qobiliyatli sportchilarni rivojlantirishda aniq yo'nalishni aniqlash tufayli qayta yo'naltirish mumkin. Sportga yo'naltirish masalalarini boshlang'ich tayyorgarlik bosqichi doirasida o'rganishga alohida e'tibor qaratilishi lozim. Ushbu bosqich jismoniy tarbiya va sportga yo'naltirishni tashkil etish va metodikasining asosi bo'lishi kerak. Yosh avlodni sport bilan to'liq qamrab olish sharti bilan to'g'ri tashxis qo'yish, iste'dodlarni topish (o'zini namoyon qiladigan) va bolalikdan jismoniy mashqlarga muhabbat uyg'otish muammosini hal qilish imkoniyatlarini yaratadi. Bola uchun eng munosib sport amplusini to'g'ri aniqlash juda murakkab muammo. Bunday holda, sportda saralash bilan birga bolaning jismoniy tarbiya va sportga yo'naltirilishini ham ta'minlash kerak. Bunday yo'naltirishning mohiyati o'quvchiga "harakatlar alifbosi"ni o'qitish jarayonida uning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda jismoniy faoliyatning eng mos turini tanlash va kelajakda yuqori qoniqlik darajasi bilan qo'llaniladigan jismoniy tarbiyaning afzal shakllari to'g'risida xulosa berishdir [12,17,23,30].

Sportda saralash muammosi ustida ish olib borib, tadqiqotlarni yanada rivojlantirish sport ilm-fanining ushbu sohasi metodikasini ishlab chiqish yo'lidan borishi kerak, degan xulosaga kelish mumkin. Ko'rinib turibdiki, insonning tabiiy iqtidoridan guvohlik beruvchi ma'lum bir faoliyat turiga juda yuqori qobiliyat sport bilan shug'ullanish uchun yuqori iqtidor uchun zarur asos bo'lib xizmat qiladi. Haqiqiy qobiliyatlar faqat ta'lim va tarbiya jarayonida namoyon bo'lishi mumkin va bu tug'ma va orttirilgan, biologik va ijtimoiy murakkab dialektik birlikning natijasidir. Boshlang'ich tayyorgarlik bosqichida sportga yo'naltirishning asosiy vazifasi bolaga sportda takomillashish uchun to'g'ri sport turini tanlashda yordam berishdir. Ushbu muammoning to'g'ri hal etilishi alohida olingan murabbiylar ishining samaradorligi bilan birgalikda, juda chuqur ijtimoiy ma'noga ham egaligidan dalolat beradi. Sport bilan muvaffaqiyatli shug'ullanish yoshlarga o'zining tabiiy moyilligini ochib berishga, qilingan mehnatning natijalarini va o'ziga bo'lgan ishonchni yaqqol his qilishga imkon beradi. Bularning barchasi keyingi hayot uchun yaxshi poydevor va har qanday faoliyat sohasida faol pozisiyani yaratadi. Zamonaviy sportda saralash texnologiyalarining ajralmas qismi sportchilar ma'lumotlar bazalarini yuritishning avtomatlashtirilgan tizimlari hisoblanadi (S.P.Sich va hammualliflar, 1988, 1990). Bunday tizimlarning eng muhim vazifasi avtomatlashtirilgan rejimda saralash bo'yicha qaror qabul qilish uchun sportchilarning istiqbollari to'g'risida yakuniy xulosalarni olishdir. Bunday avtomatlashtirilgan axborot tizimlarining mavjudligi sportchilarning katta kontingentini saralash masalalarini zamonaviy darajada hal qilishga imkon beradi [5,9,12,18,27,28].

Sportchilarning istiqbollari bo'yicha tashhislarning texnologik yechimlariga oid mavjud bir nechta misollar ma'lum ijobiy natijalarga ega bo'lib, kelajakda ularni takomillashtirish uchun juda mustahkam asos ekanligiga ishonish mumkin. Yosh sportchilarni saralash muammosi pedagogik, tibbiy-biologik va sosiologik tadqiqot usullariga asoslangan holda har tomonlama ishlab chiqilishi kerak.

Mazkur pedagogik tadqiqot usullari jismoniy sifatlarning rivojlanish darajasini, koordinasion qobiliyatlarni, xamda, yosh sportchilarning sport-texnik mahoratini baholashga imkon beradi. Tibbiy-biologik tadqiqot usullari asosida morfofunktsional xususiyatlar, tana tizimlarining holati, sportchining jismoniy rivojlanish darajasi aniqlanadi.

Psixologik tadqiqot usullari yordamida sport kurashi jarayonida individual va jamoaviy vazifalarni hal qilishga ta'sir qiluvchi sportchi psixikasining qobiliyatlari aniqlanadi va sport jamoasi oldiga qo'yilgan vazifalarni hal qilishda sportchining o'rni ham baholanadi. Sosiologik tadqiqot usullari bolalarning sportdagi qiziqishlari to'g'risida ma'lumotlar olish, sport bilan uzoq muddat shug'ullanish va yuqori sport natijalarini qo'lga kiritish uchun motivasiyani shakllantirishning sabab-oqibat munosabatlarini ochib berishga imkon beradi. Shunday qilib, fanda sportda saralash faoliyatini sport bilan shug'ullanish jihatidan iqtidorli yoshlarni izlashni nazarda tutuvchi ijtimoiy faoliyatning mustaqil turi sifatida tushunish allaqachon shakllangan.

Xorijiy va mahalliy olimlar va yetakchi murabbiylarning ilmiy-metodik ishlarning tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, jahon sport fanida asosiy muammolardan biri futbol uchun muhim sifatlarning yuqori darajasiga ega, ushbu sport turi uchun xos bo'lgan maxsus yuklamalarga yaxshiroq moslashishga va o'yin vaqtida o'z imkoniyatlarini samarali amalga oshirishga qodir bo'lgan iqtidorli bolalarni sport mashg'ulotlariga saralab olish hisoblanadi [16,18,22,26,31].

Tadqiqot natijalariga ko'ra ko'p yillik tayyorgarlik bosqichlarida shug'ullanuvchi futbolchilarni saralab olishning ilmiy-nazariy asoslari quyidagi xulosalarni keltirib chiqardi:

1. Futbolchilarni ko'p yillik tayyorlash tizimiga oid ilmiy-uslubiy adabiyotlar tahlili va eng yaxshi amaliy tajribalarni umumlashtirishdan ma'lum bo'lishicha futbolchilarni saralab olish yuqori sport yutuqlariga erishish uchun ustuvor masalalardan biridir. Ularni saralab olish uchun esa muayyan talablar – me'zonlar ishlab chiqilishi lozim. Jumladan, chuqurlashtirilgan tibbiy ko'rik ko'rsatkichlari, biologik rivojlanishga muvofiq bo'y-vazn ko'rsatkichlari, to'pga egalik qilish texnikasi, yuqori darajadagi umumiy va maxsus jismoniy sifatlarning mavjudligi, yaqqol ifodalangan va yashirin fiziologik, jismoniy va ruhiy zahiralari, jismoniy va texnik tayyorgarlik bo'yicha test sinovlarida yuqori ko'rsatkichlar, o'yin amplusiga muvofiq, yuqori texnik-taktik mahorat ko'rsatkichlari hamda shaxsiy xususiyatlari (intizomlilik, vatanparvarlik hissi, maqsadga intiluvchanlik, mehnatsevarlik, qat'iyatlilik, jamoa manfaatlariga bo'ysunish, liderlik, o'ziga ishonch) inobatga olinishi kerak. Olib borilayotgan ishlarning samarasini yanada oshirish uchun albatta ularni tizimli tashkil etish lozim. Shulardan kelib chiqqan holda ularni sportga saralashning ilmiy asoslangan metodikasini ishlab chiqish zarurati mavjud.

2. Yosh futbolchilarni saralash samaradorligini oshirish uchun pedagogik kuzatuv davomida tezkor, texnikasi va ishchanlik qobiliyati yuqori darajada bo'lgan yosh sportchilarni ajratib olish, keyin esa ularda yurak-qon tomir tizimi holati, maksimal alaktat shiddat va aerob hamda shiddatini baholash zarur. Yosh saralab olingan futbolchilarning funksional imkoniyatlarini kengaytirish uchun ularning tezlik-kuch imkoniyatlarini oshirib borish lozim, bu nafaqat maydonda texnik harakatlarni bajarish tezligini oshirishga, balki aerob imkoniyatlarning o'sishi uchun morfologik bazani yaxshilashga yordam berishi zarur.

3. Sohaga oid qator olimlarning [Abidov Sh.U., Alabin V.G., Gujalovskiy A.A., Guba V.P. Achilov A.M., Akramov J.A., Goncharova O.V. Nurimov R.I.] fikriga ko'ra sport zaxiralarini tayyorlashda saralab olish va unda yoshga oid xususiyatlarni qat'iy inobatga olish juda muhim. Shuningdek, shug'ullanuvchilar uchun tayyorgarlikning bir bosqichidan ikkinchi bosqichiga o'tishda me'yoriy talablar bo'lishi lozim. O'rganilgan adabiyotlar saralab olishga doir ishlarni tashkil qilish qayta o'rganishga va tahlil qilgan holda yangilik kiritish zarurati

mavdudligini ko'rsatmoqda. Biz tomonimizdan taklif etilayotgan "Futbolchilarni saralash tizimlari orqali zaxira sportchilar tayyorlash imkoniyati kengaytiriladi va ularni bir bosqichdan ikkinchi bosqichga o'tkazishning zamonaviy talablari o'rnatiladi. Yosh futbolchilarni tanlab olish va saralash muammosi bugungi kunda dolzarb masalalardan bo'lganligi bois ushbu taklif etilayotgan tizim o'zining dolzarbligiga ega. Taklif etilayotgan tizimlarda shug'ullanuvchilarning yoshi, sport bilan shug'ullanganlik darajasi va qaysi bosqichda shug'ullanayotganligi asosiy omil sifatida olingan. Bu esa ayni olingan ma'lumotlarni umumiy bazaga kiritish, har bir shug'ullanuvchini shaxsiy profilini yaratish, shu orqali ulardan iqtidorli va istiqbolilarini saralab olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ishlab chiqilgan tizimlarning dastlabki bosqichdan oxirigisigacha tizimlilikni saqlagan holda yahlit mexanizm sifatida foydalanish lozim.

4. Tadqiqotimizda B.A.Ashmarin va F.A.Kerimovlar tomonidan tavsiya etilgan anketa-so'rovnomasini o'tkazish metodologiyasiga asoslangan holda so'rovnoma o'tkazildi. So'rovnomada ishtirok etgan mutaxassislarining bildirgan fikrlari turlichaligi, har bir savol bo'yicha olingan javoblar tahlili shuni bildiradiki, futbolchilarni saralab olishda tadqiqotlar olib borish zarurati mavjud. Shu bilan birga ularning bildirgan fikrlari bir qator qimmatli ma'lumotlarga ega bo'lish imkoniyatini berdi. Masalan: saralab olishda eng muhim omil sifatida va futbolchilarini tayyorlashning milliy modelini yaratishda musobaqa faoliyati samaradorligini, futbolchilarni istiqbolini belgilash (yo'naltirish) ni tashkil etish ko'p yillik tayyorgarlikning o'quv-mashg'ulot bosqichida eng ma'qulligi, boshlang'ich tayyorgarlik bosqichida antropometrik ko'rsatkichlar va texnik tayyorgarlik juda yuqori ahamiyatli ekanligi, oliy sport mahorati bosqichiga kelib futbolchilarni saralab olishda eng yuqori ahamiyatga musobaqa faoliyati samaradorligini qo'yish maqbulligi mutaxassislar tomonidan bildirildi. Bu kabi ma'lumotlardan shuni aniqlash mumkinki, ko'p yillik tayyorgarlik bosqichlarida futbolchilarni saralab olish va har bir bosqich uchun alohida nazorat testlarini ishlab chiqish zarurati mavjud.

5. Xorijiy va mahalliy olimlarning izlanishlaridan ma'lum bo'lishicha, qator sport turlarida tanlab olish va saralash ishlari o'rganilgan bo'lsada futbol sport turida saralab olish bo'yicha salmoqli ishlar qilinmagan. Shundan kelib chiqib, ko'p yillik tayyorgarlik bosqichlarida futbolchilarni saralab olish texnologiyasini yaratish zarurati mavjud. Biz tomonimizdan taklif etilayotgan futbolchilarni saralab olish modeli ko'p yillik tayyorgarlik bosqichlarida muntazam shug'ullanib kelayotgan futbolchilarni saralab olish va ularni tayyorgarliklarini to'g'ri tashkil etish maqsadida tayyorlangan bo'lib, mamlakatimiz futboli uchun muhim ahamiyat kasb etadi deb hisoblaymiz. Tavsiya etilayotgan texnologiya futbolchilarni saralab olish va tayyorlashda ahamiyat qaratish lozim bo'lgan muhim jihatlarni o'z ichiga oladi. Ushbu texnologiya har uchchala bosqichi ham o'z o'rniga ega bo'lib, futbolchilarni tayyorlashda va ularni istiqbolini belgilashda yaqindan yordam beradi.

6. Turli yoshdagi futbolchilarni musobaqa faoliyati ko'rsatkichlari o'ziga xos. Yoshi ortib borgan sari futbolchilarning bir o'yin davomida bajaradigan texnik-taktik harakatlari soni ortib boradi. Shu sababli ularni sonini emas, bajarilgan texnik-taktik harakatlarni foizini o'rganish maqsadga muvofiq ekan. Biz tomonimizdan olib borilgan o'rganishlardan shu ma'lum bo'ldiki, ko'p yillik tayyorgarlikning barcha bosqichlarida futbolchilar musobaqada bajaradigan texnik-taktik harakatlarining umumiy ko'lamida katta farq yo'q. Ayrim yoshdagilar yakkakurashlarga ahamiyat qaratasa, boshqalari to'p uzatish va to'pni olib yurish kabi texnik-taktik harakatlarni amalga oshiradilar. Bu harakatlar samaradorligi esa ularning yuqori natijalarga erishishi va musobaqa faoliyati samaradorligini belgilaydi.

7. Bundan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, ko'p yillik tayyorgarlik bosqichlarida futbolchilar faoliyatini baholashda bu ko'rsatkichlar asosiy baholovchi omillar sifatida qabul qilish mumkin.

8. Bugungi kunga kelib mamlakatimizda istiqbolli futbolchilarni saralab olish va har tomonlama tayyorgarligini takomillashtirish masalalarini dolzarbligini oshmoqda.

Mamlakatimizda yosh futbolchilarni tayyorlash bo'yicha birmuncha ishlar amalga oshirilgan bo'lsada, futbolda saralab olish masalalari o'z yechimini kutmoqda. Qator olimlarning izlanishlaridan ma'lumki, sport o'yinlari, aynan basketbol, gandbol va tennis turlarida tanlab olish va saralash ishlari o'rganilgan bo'lsada futbol sport turida saralab olish bo'yicha salmoqli ishlar qilinmagan. Shundan kelib chiqib, ko'p yillik tayyorgarlik bosqichlarida futbolchilarni saralab olishning konseptual modeli yaratildi. Biz tomonimizdan taklif etilayotgan konseptual model ko'p yillik tayyorgarlik bosqichlarida futbolchilarni saralab olish va ularni tayyorgarliklarini to'g'ri tashkil etish maqsadida tayyorlangan. Ushbu konseptual model futbolchilarni tayyorlashda, ularni iqtidori va istiqbolini belgilashda yaqindan yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2019-yil 4-dekabrdagi "O'zbekistonda futbolni rivojlantirishni mutlaqo yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5887-sonli farmoni. Xalq so'zi gazetasi. 6-dekabr 252-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2023-yil 7-apreldagi "Ommaviy va professional futbolni har tomonlama rivojlantirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-115-sonli qarori. <http://Lex.uz>.
3. Abdullayev A, Xankeldiyev Sh.X. Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati. - Toshkent, O'zDJTI. Darslik, 2005. - 219 b.
4. Abidov Sh.U. Futbol nazariyasi va uslubiyati. Darslik. "O'ZKITOBSAVDONASHRIYOTI" NMIU. Toshkent-2023, 428 b.
5. Акрамов Р. А. Ёш футболчиларни танлаб олиш ва тайёрлаш.-Т., изд //Медицина. – 1989.
6. Alimjonov S.I. "Futbol nazariyasi va uslubiyoti (jismoniy tayyorgarlik)". O'quv qo'llanma. Chirchiq., — 2022. 189 b.
7. Achilov A.M. "Futbol nazariyasi va uslubiyati". O'quv qo'llanma.T., — 2021. 200 b.
8. Беков Б.В. "Истикболли ва иқтидорли ёш футболчиларни танлаш ва саралаб олишда замонавий ёндошувлар". Fan-Sportga 1 (2022): 64-67.
9. Беков Б.В. "Истикболли ва иқтидорли ёш футболчиларни танлаш ва саралаб олишда замонавий ёндошувлар". Fan-Sportga 1 (2022): 64-67.
10. Бриль М. С. Отбор в спортивных играх / М. С. Бриль. - М.: Физкультура и спорт, 1980. - 127 с.
11. Брил М.С., Филин В.П. Перспективы совершенствования системы отбора юных спортсменов //Теория и практика физ. культуры. –М.: 1982. № 8. - С. 30-32.
12. Губа В.П. Теория и практика спортивного отбора и ранней ориентации в видах спорта: монография. - М.: Советский спорт, 2008. - 304 с.
13. Игамбердиев О.Р. Кўп йиллик тайёргарликнинг дастлабки босқичларида футболчиларни саралаб олишнинг илмий – назарий асослари. // Fan-Sportga. № 8/2022.

14. Игамбердиев О.Р. Кўп йиллик тайёргарликнинг юқори босқичларида футболчиларни саралаб олиш тизимлари. // Sportda ilmiy tadqiqotlar. – 2023/2.
15. Игамбердиев О.Р. Кўп йиллик тайёргарлик тизимида футболчиларни саралаб олиш моделининг илмий-назарий асослари. // Sportda ilmiy tadqiqotlar. – 2023/2.
16. Igamberdiyev O.R. Ko‘p yillik tayyorgarlik bosqichlarida shug‘ullanuvchi futbolchilarning musobaqa faoliyati samaradorligini baholash. // NamDU Ilmiy Axborotnomasi 2024-9-son.
17. Игамбердиев О.Р. Кўп йиллик тайёргарлик босқичларида футболчиларни саралаб олишнинг муҳим аспектларини аниқлаш // Fan – sportga • №2/2024.
18. Игамбердиев О.Р. Футболчилар тайёргарлиги муҳим мезонларини иноватга олган ҳолда уларни саралаб олиш технологиясини яратиш. // Sportda Ilmiy tadqiqotlar • №3/2024.
19. Igamberdiyev O.R. Ko‘p yillik tayyorgarlik bosqichlarida futbolchilarni tayyorlashda dominant omillarning ahamiyatini o‘rganish. O‘zMU Xabarлари. № 1/10. 2024.
20. Игамбердиев О.Р., Бозоров С.Р. Умумтаълим мактабларининг футбол тўғрақларида шуғулланувчи ўқувчиларни жисмоний тайёргарлигини ошириш. // Услубий қўлланма. Чирчиқ 2020.
21. Igamberdiyev O.R. The effectiveness of using tests for assessing their motor skills in the selection of young football players. // International Bulletin of Applied Science and Technology. – 2023. – Т. 3. – №. 4.
22. Igamberdiyev O.R. Ko‘p yillik tayyorgarlik bosqichlarida shug‘ullanuvchi 10-12 yoshli futbolchilarning umumiy jismoniy tayyorgarlik ko‘rsatkichlarini baholash. // Til va adabiyot.uz. 2024-yil 18-son. B-113-116.
23. Igamberdiyev O.R. Контрольные тестирование футболистов 11-13 лет на многолетних подготовительных этапах (на примере стартовой скорости). // Tamaddun nuri. 2024-yil, 10-son (61). B-53-58.
24. Igamberdiyev O.R. Yosh futbolchilarni tanlab olish va seleksiyalashda yangi tadqiq qilish uslubiyatlari. // USA international scietific online conference academic research in modern science. 2022
25. Игамбердиев О.Р. Проблема отбора в подготовка футболистов. // “Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi muammolar, yechimlar va istiqbollar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman to‘plami. УЗГУФКС; Chirchiq-2023.
26. Igamberdiyev O.R. Yosh futbolchilarni saralab olishda tibbiy nazorat. // “Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi muammolar, yechimlar va istiqbollar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman to‘plami. O‘zDJTSU; Chirchiq-2023.
27. Igamberdiyev O.R. Спортда танлаб олиш ва саралаш масалаларининг таҳлили (футбол спорт тури мисолида). // “Ommaviy sport tadbirlarini tashkil etish: muammolar, tendensiyalar va istiqbollar” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy onlayn anjuman to‘plami”. Chirchiq-2023.
28. Igamberdiyev O.R. Yosh futbolchilarni saralab olishda foydalaniladigan nazorat testlarini ishonchligini o‘rganish. // “Jismoniy tarbiya va sport sohasida ta’lim, tarbiya, ilmiy tadqiqotlar hamda innovatsion texnologiyalarni joriy etish istiqbollari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman to‘plami. Chirchiq-2023.
29. Игамбердиев О.Р. Ёш футболчиларни саралаб олиш ва йўналтириш муаммолари (муҳим омиллар) // “Sport o‘yinlarida ustuvor harakat qobiliyatlarini shakllantiruvchi innovatsion texnologiyalar” Mavzusida respublika ilmiy-anjumani. Chirchiq 2024.

30. Igamberdiyev O.R. Futbolchilar harakatlarini kompleks nazorat qilish va tanlab olishning o'ziga xos xususiyatlari. // "Mamlakatimizda jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirishning ilmiy-uslubiy asoslari" Respublika ilmiy-amaliy anjumani. Chirchiq 2024.
31. Igamberdiyev O.R. Futbolchilarni saralab olishda kompleks nazorat qilish muammolari. // "Zamonaviy futbolda innovatsion texnologiyalardan foydalanish istiqbollari" Respublika ilmiy-amaliy anjumani to'plami. Chirchiq 2023.
32. Igamberdiyev O.R. Ko'p yillik tayyorgarlik bosqichlarida shug'ullanuvchi futbolchilarning yoshga oid xususiyatlari. // "Zamonaviy futbolda innovatsion texnologiyalardan foydalanish istiqbollari" Respublika ilmiy-amaliy anjumani to'plami. Chirchiq 2023.